

ЧЕТ МАМЛЕКЕТТЕРДИН САЛЫК КОНТРОЛУН САЛЫШТЫРМА ТАЛДОО
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ ЗАРУБЕЖНЫХ
СТРАН COMPARATIVE ANALYSIS OF TAX CONTROL OF FOREIGN
COUNTRIES

Аннотация: Бул макалада өнүккөн мамлекеттердин, анын ичинде Кыргызстандагы салык системаларынын негизги кемчиликтерине, салык чөйрөсүндө мамлекеттик башкаруунун ар кандай деңгээлдери менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы мамилелерди реформалоо мисалдары жүргүзүлгөн.

Аннотация: В данной статье приведены примеры основных недостатков налоговых систем развитых стран, в том числе Кыргызстана, и реформирования взаимоотношений между разными уровнями государственного управления и органами местного самоуправления в сфере налогообложения.

Abstract: This article provides examples of the main shortcomings of the tax systems of developed countries, including Kyrgyzstan, and reforming the relationship between different levels of government and local governments in the field of taxation.

Негизги сөздөр: налог, реформа, мамлекет, мыйзам.

Ключевые слова: налог, реформа, государство, закон. **Key words:** tax, reform, state, law.

Өнүккөн өлкөлөрдүн учурдагы салык системасынын анализи бир дагы өлкө мамлекетке да, бардык же көпчүлүк салык төлөөчүлөргө да ылайыктуу салык салуу вариантын таба албасын тастыктайт. Экономикалык системанын мүмкүнчүлүктөрүнүн, саясий партиялардын максаттарынын жана милдеттеринин, эл аралык экономикалык кызматташтыктын кызыкчылыктарынын ортосундагы карама-каршылыктар, албетте, күчөп, мурунку системалардын канааттандырылгы эмес деп табылышына жана аларды кайра карап чыгууга алып келет.

20-кылымдын тарыхы дүйнөнүн бир дагы өлкөсү салык системасын узак мөөнөткө өзгөрүүсүз сактап кала албасын көрсөтөт. Салык реформалары эң курч карама-каршылыктарды жоюуга, салык механизм пайда болгон жаңы жагдайларга ылайыкташтырууга, салыктардын айрым түрлөрүнө жана топторуна карата салыктык кирешелердин структурасын өзгөртүүгө, салык системасынын бөлүктөрү боюнча кирешелерди кайра бөлүштүрүүгө мүмкүндүк берет.

Өнүккөн мамлекеттердин, анын ичинде Кыргызстандагы салык системаларынын негизги кемчиликтерине төмөнкүлөр кирет:

- бир катар өлкөлөрдө салык мыйзамдары салык төлөөчүлөр үчүн татаал бойдон калууда; Кыйыр салыктарды башкаруу өзгөчө татаал бойдон калууда. Салык салуунун айрым түрлөрүн жөнгө салуучу эрежелер салыктын башка түрлөрүн жөнгө салуучу эрежелерден айырмаланышы мүмкүн. Салык декларациясын толтуруу - бул салык мыйзамдарын гана эмес, ошондой эле өтө татаал техникалык жабдууларды да толук билүүнү талап кылган иш. Декларацияны өз алдынча толтура албагандардын саны тынымсыз көбөйүүдө, бирок жардам сурап адистерге кайрылышат. Салыктарды эсептөө

жана отчеттуулукту берүү бир топ убакытты гана талап кылбастан, каталардын жана графиктердин сакталбагандыгынын натыйжасында мүмкүн болуучу материалдык жоготууларга да байланыштуу;

- көпчүлүк өлкөлөрдө салыктардын жана милдеттүү төлөмдөрдүн саны ондогон менен ченелет, ал эми аймактык жана жергиликтүү деңгээлдеги милдеттүү төлөмдөрдү эске алганда, көбүнчө жүздөгөндөн ашат. Салык мыйзамдарынын татаалдыгы менен салыктардын жана башка милдеттүү төлөмдөрдүн көптүгүнүн айкалышы салыкты башкаруунун натыйжалуулугун төмөндөтүүчү факторго айланат жана салык төлөөчүлөрдүн көптөгөн даттанууларын пайда кылат;

- көптөгөн өлкөлөрдө кирешеге салык салуу салык жүгүн бирдей эмес бөлүштүрүү менен мүнөздөлөт, натыйжада болжол менен бирдей киреше деңгээли жана бирдей социалдык статусу бар салык төлөөчүлөр ар кандай салыктарды төлөшөт;

- кирешеге салык салууда жогорку чектүү салык ставкалары эмгекке болгон стимулдардын жоголушуна, көмүскө экономиканын жүгүртүүсүнүн өсүшүнө, капиталдын экспортуна жана өндүрүштүн башка өлкөлөргө өтүшүнө алып келет;

- чарбалык иштин формаларына жана ыкмаларына карата салыктык нейтралдуулуктун принциптерин сактабоо жасалма компаниялардын олуттуу санын каттоого, экономикалык мамилелердин татаалдашына, чарбалык иштин конкреттүү формаларын түзүүгө, жасалма бүтүмдөрдүн саны;

- колдонуудагы салык мыйзамдарында каралган көптөгөн жеңилдиктер көп учурда өзүнүн эффективдүүлүгүн жоготуп, кандайдыр бир пайдалуу өзгөртүүлөр үчүн стимул болбостон, салыктык пландаштыруу технологияларын жогорку деңгээлде билген ишкерлер үчүн салык милдеттенмелерин кыскартуунун жөн эле формасы болуп калат; □ бир катар өлкөлөрдө салык эксперттери маанилүү болуп саналат.

Учурдагы салык мыйзамдарынын жоктугу терминология көйгөйлөрү менен белгиленет. Англис тилдүү эмес өлкөлөрдө, акыркы он жылдыктарда өлкөнүн калкы үчүн түшүнүксүз, же колдонулушу чечмелөөнүн эки ачалыгына, башаламандыкка жана атайын лексиканын бир нече жолу кеңейишине алып келген көптөгөн терминдер пайда болду. (кесиптик жаргон). Бул көрүнүштү жеңүү үчүн бир катар өлкөлөр масштабы жана чыгашасы боюнча салык тутумундагы фундаменталдуу өзгөрүүлөргө окшош жигердүү чараларды көрүп жатышат;

- бүтүндөй бир топ салык кызматтарынын ишинин ыкмаларын жана ыкмаларын уюштуруу боюнча колдонуудагы улуттук салык мыйзамдарынын эл аралык экономикалык мамилелердин өнүгүү деңгээлине шайкеш келбегендигине байланыштуу салык системаларынын кемчиликтеринен турат. Архаикалык ченемдер жана эрежелер эл аралык экономикалык жана саясий коомдоштуктардын, союздардын жана уюмдардын алкагында салык салуу системаларын унификациялоо максаттарына карама-каршы келет;

- учурдагы салык системаларынын олуттуу кемчиликтери, чечмелөөдөгү карамакаршылыктар, карама-каршылыктар жана карама-каршылыктар мурдагы жылдардагы жана ондогон жылдардагы жүргүзүлүп жаткан иштер менен байланышкан салык мыйзамдарынын көптөгөн ченемдери өз маанисин жоготот же өкмөттөрдүн жана мамлекеттик органдардын алдында пайда болгон жаңы көйгөйлөрдү чечүүгө тоскоол болуп калат; чарбалык субъектилер.

Ар түрдүү өлкөлөрдүн салык системалары кредиттик мекемелердин ишин жөнгө салуу жана көзөмөлдөөнү уюштуруунун эки мүмкүн болгон схемасынын бирин карманат: [29]

- биринчи – контролдоо функцияларын өлкөнүн мамлекеттик органы гана аткарат;
- экинчи – контролдоо функцияларын мамлекеттик орган менен катар ушул максатта түзүлгөн орган аткарат. Өз кезегинде экинчи схема мамлекеттик органдын контролдук процессине катышуу даражасына жана мүнөзүнө жараша бир нече түргө бөлүнөт.

60-жылдары Германияда В Брандттын өкмөтү салык реформасынын социалдык мүнөзүн күчөттү. Францияда ушундай эле өзгөрүүлөр президент Ф.Миттерандын келиши менен байланыштуу болгон, андан кийин оңчул партиялардын блогунун позицияларынын бекемделиши менен карама-каршы кыймыл күчөй баштаган. «Республика үчүн митинг — Франциянын демократиясы үчүн союз».

Улуу Британия жана Түндүк Ирландиянын Бириккен Королдугундагы салык реформаларынын социалдык багытынын жүрүшүндөгү эң таң калыштуу өзгөрүү Маргарет Тэтчер башында турган өкмөттүн келиши менен байланышкан. Р.Рейган менен Б.Клинтондун администрацияларынын тушундагы салык реформасынын тенденциясын үстүртөн талдоо да 80-90жылдары АКШда жүргүзүлгөн салыктык өзгөртүүлөр тескери багытта болгон деген тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Салык реформасынын ушундай эле социалдык багыты башка OECD өлкөлөрүндө да бар. Бирок, бир аз даражада туруктуу социалдык саясат жүргүзгөн өлкөлөр үчүн мүнөздүү болгон: Швейцария Конфедерациясы, Финляндия, Швеция (90-жылдардын ортосуна чейин), Бельгия, Нидерланды, Люксембург, Австралия, Канада жана Жаңы Зеландия.

20-кылымдын 2-жарымында эл аралык саясий жана экономикалык бирикмелердин алкагында салык салууну унификациялоого багытталган улуттук салык системаларынын салык реформалары Батыш Европа өлкөлөрүнө өзгөчө мүнөздүү болгон. Бул жагынан биз Түндүк Келишимге кирген өлкөлөрдөгү жана Бенилюкстагы реформаларды белгилей кетсек болот, бирок бул түрдөгү реформалар Европа Шериктештигинин өлкөлөрүндө өзгөчө мүнөзгө жана масштабга ээ болду. Эл аралык экономикалык жана саясий бирикмелердин максаттарына багытталган реформалар азыраак деңгээлде АКШ, Канада, Япония, Австралия, Жаңы Зеландия жана Түштүк Африкага мүнөздүү болгон.

Салык чөйрөсүндө мамлекеттик башкаруунун ар кандай деңгээлдери менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ортосундагы мамилелерди реформалоо бир катар өлкөлөрдө жүргүзүлгөн. Бирок, мындай реформалар көбүнчө ар кандай багыттарга ээ: 80-жылдары Францияда. салык чөйрөсүндөгү өзгөртүүлөр мамлекеттик башкарууну жана мамлекеттик финансыны децентралдаштыруунун жалпы саясатынын алкагында ишке ашырылган, ал эми Улуу Британия жана Түндүк Ирландиянын Бириккен Королдугунда 60-70-жылдары жүргүзүлгөн өзгөртүүлөр катуу, бирдиктүү улуттук салык чогултуу системасы.

20-кылымдын 2-жарымындагы мамлекеттик бийликтин ар кандай деңгээлдеринин ортосундагы мамилелер. Германияда, АКШда, Италияда жана башка өлкөлөрдө дээрлик өзгөрүүсүз калган.

Салыктык кирешелерди салыктардын топтору жана айрым түрлөрү боюнча бөлүштүрүүгө таасир этүүчү олуттуу реформалар Батыш Европа өлкөлөрүнүн басымдуу көпчүлүгүндө кошумча нарк салыгын киргизүүнү камтыйт.

Бул өлкөлөрдө уюштуруу принциптери, чогултуу жана контролдоо ыкмалары боюнча бирдиктүү кошумча нарк салыгы мурда колдонулуп келген жүгүртүү салыктарын, сатуудан түшкөн көп салыктарды, ошондой эле айрым акциздик салыктардын айрым түрлөрүн алмаштырды. 60-жылдардын экинчи жарымында. бул салык Данияда, Францияда, Германияда, Голландияда жана Швецияда киргизилген. 70-жылдары Люксембургда, Бельгияда, Норвегияда, Ирландияда, Великобританиянын жана Тундук Ирландия-нын Бириккен Королдугунда жана Италияда кеңири таралган.

80-жылдары Жогорудагы өлкөлөргө Испания, Португалия, Греция, Түркия жана Исландия кошулду. салыкты колдонбогон өлкөлөргө кошумча нарк АКШ жана Швейцария Конфедерациясын камтыйт. Японияда, Канадада жана Жаңы Зеландияда бул салык Европа шериктештигинин өлкөлөрүндө колдонулган кошумча нарк салыгынан олуттуу айырмаланат.

Азыркы учурда коммуникация технологиялары социалдык чөйрөгө таасир этүүчү олуттуу фактор болуп саналат, ал өз кезегинде экономикалык өнүгүүгө таасирин тийгизет. Экономикалык өнүгүүнүн жаңы этабын аныктоочу заманбап тенденцияларга төмөнкүлөр кирет: Интернетте тез өнүгүп жаткан бизнес-процесстер, глобалдык маалыматтык-финансы борборлорунун жана глобалдык мобилдик байланыш түйүндөрүнүн калыптанышы.

Мунун баары экономикалык процесстерге таасирин тийгизип, бүгүнкү күндө санариптик эл аралык экономика калыптанып жатканын көрсөтүп турат.

Россияда санариптик экономиканын жаңы форматын эске алуу менен масштабдуу жана системалаштырылган экономикалык өнүгүү программасын ишке киргизүү Россия Федерациясынын Президенти тарабынан 2016-жылдын 1-декабрындагы Федералдык Жыйынга кайрылуусунда демилгеленген, ал социалдык тармактарды жана экономиканы өнүктүрүүнүн жаңы этабына өтүү.

Кийинки маанилүү маселе, салыктык башкаруу процессине жаңы маалыматтык технологияларды киргизүү салык төлөөчүлөрдүн маалыматтык коопсуздугуна жана мамлекеттин салыктык коопсуздугуна таасир этүүчү факторлордун бири болуп саналган жаңы тартиптеги салыктык тобокелдиктердин пайда болушун шарттайт.

Мамлекеттин салыктык тобокелдиктерин төмөндөтүүгө жана салыктык башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга таасирин тийгизе турган алдын алуу төмөнкүлөрдү камтыйт:

Бирдиктүү маалыматты иштеп чыгуу борборунун сапаттуу иштеши жана иштеши жана салык органдарынын салык төлөөчүлөр жөнүндө, ошондой эле Россия Федерациясынын субъекттеринин иши, анын ичинде финансылык жагынан алганда маалыматтарды камтыган маалыматтык базасын түзүү боюнча иштер. Чарбалык жана социалдык-экономикалык иш. Мындай структураны түзүү олуттуу каржылык салымдарды талап кылат жана этап менен Россияда ишке ашырылууда.

Салык төлөөчүлөрдүн финансылык сабаттуулугун жогорулатуу жана салык органдары менен өз ара аракеттенүүнү кыйла жөнөкөйлөтүүчү жана эки тараптын тең убактысын үнөмдөөчү заманбап маалыматтык системаларды колдонуу зарылдыгын түшүнүү максатында калк арасында маалыматтык кызматтарды киргизүү боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүү зарылчылыгы.

Маалыматтарды иштеп чыгуунун заманбап технологияларын киргизүү, ошондой эле аларды автоматташтыруу принцибинин негизинде бирдиктүү мүмкүндүк алуу борборунда топтоо башкаруу процессинде салык органдарынын мүмкүнчүлүктөрүн кыйла кеңейтиши мүмкүн. Салыктык башкарууну жакшыртуу үчүн бул инструменттерди

колдонуу салык төлөөчүлөр менен формалдуу эмес мамилелерди токтотууга жана ак ниет салык төлөөчүлөр менен Россиянын Федералдык салык кызматынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнү жөнөкөйлөтүүгө жардам берет.

КОРУТУНДУ

Салык органдарынын жана финансы-кредиттик мекемелердин социалдык-экономикалык максаттарына жетүү жана калкка сапаттуу кызмат көрсөтүү боюнча ишинин ачыктыгын жана отчеттуулугун жогорулатуу максатында өлкөдө салыктык контролдун теориялык жана ченемдик негиздерин калыптандыруу жана өнүктүрүү.

Салыктык контролду тереңирээк түшүнүү жана натыйжалуу уюштуруу үчүн анын экономикалык маңызы жана мазмуну ушул финансылык-экономикалык категорияны изилдеген чет элдик окумуштуулардын жана практиктердин илимий көз караштарын жалпылоонун, салыктык контролдун теориялык, методологиялык, уюштуруучулук жана методологиялык негиздерин жалпылоонун негизинде такталган, салыктык контроль жана анын спецификалык мүнөздөмөлөрү ачылат.

Кыргыз Республикасында салыктык жөнгө салууну жана салыктык контролду уюштуруунун сунуш кылынган принциптери бирдиктүү масштабга жана жөнгө салуунун максаттарына ээ болгон бирдиктүү процесс катары өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүнүн учурдагы абалына көбүрөөк шайкеш келет. Мында салыктык контролдун трансформациялык ролу салыктык башкарууну колдоодо салык системасынын туруктуулугу аныкталган. Жетишсиз ачык-айкындуулук жана контролдоо түзүмдөрүнүн натыйжасыздыгы аныкталган. Салыктарды чогултууга контролду жакшыртуу жана салык тутумун көзөмөлдөөнү оптималдаштыруу зарылчылыгы негизделген. Салык тутумунун туруктуулугун жогорулатуу боюнча чаралар сунушталууда.

Адабияттар:

1. Акаева В.Б., Об организации налогового контроля [Текст] / В.Б. Акаева *Налоговый вестник*,-2017. - N 2. - 2-7с.
2. Алимйрзоева М.Г., Ибрагимова Л.Д. Упрощенная система налогообложения: проблемы применения и пути оптимизации единого налога [Текст] / М.Г. Алимйрзоева Л.Д. Ибрагимова, 2018. - № 6. – 1005-1008 с.
3. Биримкулова К.Д. Налоговая система Кыргызской Республики: учебное пособие [Текст] / К.Д. Биримкулова. - Б.: Нур-АС, 2012. - 365с.
4. Налоговый Кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]- от 17 октября 2008 года и нормативные правовые акты Кыргызской Республики, принятые на основании Налогового кодекса КР. - Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202445>.
5. Налоговый Кодекс Кыргызской Республики, г. Бишкек, 2019;